

At spise sig til forening med Gud

Et ph.d.-projekt om nadverforståelser i skolastikken

Af ph.d.-stipendiat Peter Buch Hvarregaard

I forskningen fremhæves der ofte to grundlæggende træk, der kendetegner det teologiske syn på nadveren eller 'eukaristien' i middelalderen. Det ene er en forskydning i oversættelsen af det græske ord *eucharistia* fra at betyde en 'taksigelse' (*actio gratiarum*), som mennesket giver, til at betyde 'den gode nåde' (*bona gratia*), som mennesket modtager. Forskydningen understreger opfattelsen af Kristi tilstedeværelse i nadveren som selve kilden til nåde.

Det andet væsentlige træk er forståelsen af nadveren og Kristi tilstedeværelse ved hjælp af et modsætningsforhold mellem *veritas* og *figura*, altså et enten-eller mellem sandhed og tegn. Grundskelettet for udlægningerne af nadveren bliver en afvisning af en figurativ tilstedeværelse og en hævde af en sand tilstedeværelse af Kristi legeme.

Disse to træk ser vi også i den senere middelalder, i skolastikken. Et eksempel er Thomas fra Aquinos klassiske *Summa Theologiae*. I værket indleder han sit afsnit om transsubstantiation med spørgsmålet om, hvorvidt Kristus er til stede i nadveren *secundum figuram vel sicut in signo* eller *secundum veritatem*. I sit svar afviser Thomas selv en figurativ tilstedeværelse

værelse til fordel for en sand tilstedeværelse af Kristus i nadveren.

Alligevel er det for Thomas og mange af hans efterfølgere i skolastikkens universitetsverden svært at opretholde den skarpe modsætning mellem figur og sandhed. På trods af fremhævelsen af Kristi sande tilstedeværelse er mange af dem, Thomas inklusiv, stadig optagede af, hvordan nadveren fungerer som en figur eller et tegn på Kristi legeme og blod og på vores forening med dette. De figurative elementer spiller altså fortsat en vigtig rolle for deres forståelse af nadveren som sakramente.

I mit ph.d.-projekt på Afdeling for Kirkehistorie undersøger jeg skolastikkens udlægninger af, hvordan Kristus formidles i nadveren, herunder forståelsen og brugen af begrebet *figura*.

Petrus Aureoli om nadveren

Som et eksempel vil jeg inddrage middelalder-teologen og franciskanermunken Petrus Aureoli (ca. 1280-1322). Blandt meget andet underviste han i Peter Lombarders *Sentenser* ved universitetet i Paris i 1317-1318. Fra hans undervisning er der bevaret en *reportatio*, altså en redigeret version af en afskrift, som en af

hans studerende har taget af forelæsningserne. I bog fire af denne *reportatio*, der udgør et kommentarværk til Lombarde-rens *Sentenser*, behandler Aureoli blandt andet nadveren, og hans første afsnit her, hans distinktion 8, handler om nadveren forstået som et sakramente. I det følgende vil jeg præsentere, hvordan Aureoli bruger begreber som 'tegn' og 'figur' i sine teologiske refleksioner og den betydning, som modsætningsparret figur-sandhed har for ham.

For Aureoli er den sande tilstedeværelse af Kristus i nadveren og vores forening med ham betinget af forståelsen af nadveren som en figur, eller som en afbildning. Igen og igen slår han fast, at nadveren frembringer det, den afbilder (*efficiat quod figurat*). Det, som afbildes og som frembringes i nadveren, er ifølge Aureoli Kristi legeme og menneskets forening med dette; det vil sige Kristi legemes inkorporation i det menneske, som deltager i nadveren.

Meningen med at indstifte nadveren som sakramente under 'den nye lov', siger Aureoli, var, at der skulle være et tegn, som udviste den størst mulige kærlighed og hengivelse. Dette tegn er spisningen, hvor noget gives og inkorporeres i noget andet, og noget føres sammen i det indre. Det, som ligger til grund for nadverens indstiftelse, er således dens figurative og tegnmæssige karakter. Aureoli har ikke nogen forbehold, når han siger, at Kristus er til stede i nadveren i et tegn og skjult (*in signo et latenter*).

I sin behandling af emnet fremlægger Aureoli dog ét grundlæggende modsætningsforhold mellem figur og sandhed, og dette er modsætningen mellem 'den gamle lovs' offerdyr, og 'den nye lovs'

ene offer i Kristi korsdød. For ham er den centrale og relevante 'sandhed' i nadveren nemlig den 'sandhed' og virkning, som lå i Kristi korsgerning. Lad os se nærmere på denne modsætning.

Figur og sandhed

I bog IV, distinktion 8, artikel 3, spørger Aureoli om, hvorvidt det er passende at indstifte nadverens sakramente under 'den nye lov'. Som sit første og vigtigste argument fremfører han, at enhver lov må indeholde et offer, der behager den gud, som det ofres til. 'Den nye lov' er sandhedens lov (*lex summæ veritatis*), og derfor må 'den nye lov' indeholde det mest sande og velbehagelige offer, som er et åndeligt offer (*spirituale sacrificium*). Dette offer sætter Aureoli i modsætning til 'den gamle lov', som kun indeholdt et falsk (*falsum*) offer, og som kun var skygger og en figur af det sande offer (*umbræ et figura sacrificii veri*).

Modsætningen for Aureoli beror på, at der i 'den gamle lov' blev ofret noget legemligt (*aliquid corporale*), som kun var behageligt for Gud på grund af hengivenheden hos dem, som ofrede (*in devotione offerentis*). Sandhedens lovs offer derimod skal i sig selv være behageligt for Gud. Her er det mest behagelige kun det, som er tættest på Gud selv, og som tager del i hans fuldkommenhed, hvilket er sjælen (*anima*). Dog deltager hverken mennesker eller engle tilpas i Guds fuldkommenhed til at kunne fungere som dette offer; derfor er det kun Kristus, der kan fungere som dette offer, fordi han tager del i Guds fuldkommenhed. Dette er det sande offer, som nadveren er nært beslægtet med.

Kristi korsdød er det ene sande offer og nadverens centrale sandhed, som 'den gamle lovs' falske ofringer kun var en figur på og afskygninger af. På den ene side opstilles der her en skarp modsætning mellem figur og sandhed som mellem sandt og falsk. På den anden side fremsætter Aureoli også en stor billedmæssig lighed mellem de to slags ofringer og forstår Kristi åndelige offer gennem 'den gamle lovs' legemlige ofringer.

Ligheden mellem ofrene forstår Aureoli ud fra Hebræerbrevet 9. Brevets forfatter sammenligner her Kristi korsdød med den jødiske ypperstepræst, som én gang om året gik ind i templets indre rum med blod fra offerdyr for at sone for synder. I sammenligning med dette er Kristus gået ind i det allerhelligste rum én gang for alle, og han er gået derind "ikke med blod af bukke og kalve, men med sit eget blod..." (Heb 9,12). Det, som sker henholdsvis i figuren og dens opfyldelse, er altså noget, som kan lignedes med hinanden. Den gammeltestamentlige figur giver den legemlige afbildning af det åndelige, som sker på korset. I dette tilfælde er figur og sandhed dog adskilt fra hinanden, fordi de er adskilt i tid. For Aureoli er figur og sandhed adskilt fra hinanden, når forskellen går mellem 'den gamle lov' og 'den nye lov,' eller mellem før og efter Kristus. I nadveren arbejder det 'figurative' og det 'sande' dog meget tæt sammen, hvilket vi ser i det følgende.

Kristus i madens modus

For Aureoli er meningen med nadveren, at den skal være et tegn. Det er dog ikke et tegn, der er adskilt fra det, det betegner, men et tegn, som formidler det, det betegner gennem noget konkret og sans-

bart. Nadveren er indstiftet som en spisning, fordi spisning eller indtagelsen af mad og drikke er det klareste tegn på forening og inkorporation af en ting i noget andet. Således modtager mennesket Kristus i madens modus (*per modum cibi*), og han inkorporeres i mennesket.

Det kan dog ikke understreges nok, at denne modus for Aureoli ikke må forstås legemligt, og at Kristi legeme ikke er som anden mad, der tygges med tænderne og fordøjes. At nadveren indtages som mad, skal kun tjene som et tegn på noget ikke-legemligt og som noget, der afbilder den forening, vi opnår med Gud i nadveren – en kærlighedsforening (*charitativa unio*). I den fysiske spisning af nadverens sakramente kan man forestille sig at blive forenet med Gud (*in ipso [sacramento] imaginatur se specialiter uniri Deo*). Det er lige præcis denne kvalitet ved spisningen, der gør den til en så central del af nadveren for Aureoli. For nadveren frembringer det, den afbilder. I dette forhold udviskes dermed den afstand, som ellers blev fremstillet mellem figur og sandhed, når det gjaldt forskellen mellem 'den gamle' og 'den nye lov'. Figuren er her ikke adskilt fra sandheden, men det, som tillader mennesket at forstå sandheden og interagere med den.

Efficiat quod figurat

"Den nye lovs sakramenter frembringer det, de afbilder" (*sacramenta novæ legis efficiunt quod figurant*). Denne mottoagtige sætning introduceres ofte, også blandt Aureolis samtidige, når de diskuterer, om nadverens brød og vin er direkte årsager til, at Kristi legeme er til stede på alteret. Sætningen tilskrives Peter Lombarden (ca. 1100-1160), som dog

ikke selv bruger den direkte i forbindelse med sin udlægning af nadveren; han introducerer og diskuterer imidlertid sætningen andre steder, bl.a. i forbindelse med bodssakramentet og dåben.

I sin bog IV, distinktion 8, artikel 1 bruger Aureoli dog ikke citatet som anledning til at diskutere kausalitet, for kausaliteten i nadveren ligger alene i den guddommelige vilje. Det er derimod enestående for ham, at han bruger citatet hyppigt og gennemgående til at bestemme nadveren ud fra, at den synligt og sansbart afbilder eller skildrer noget, som sker på et usynligt plan. Han bruger det særligt til at udpege spisningen som en essentiel del af sakramentet, fordi spisningen repræsenterer foreningen mellem Gud og menneske.

Denne holdning var ikke den gængse, da man i skolestikkens universitetsverden anså spisningen som en sekundær ting i forhold til det primære, som var selve tilstedeværelsen af Kristus i det indviede brød og vin. Men Aureoli bruger den autoritet, der ligger i Lombarde-citatet, til at tale for forståelsen af spisningen som en lige så essentiel del

af sakramentet. For når meningen med et sakramente fra 'den nye lov' er, at det frembringer det, som det afbilder, så må det, som det afbilder, at det frembringer, nødvendigvis være en del af sakramentet og ikke noget sekundært. Og dette er for Aureoli lige præcis spisningen.

Spisningen afbilder noget, idet den bærer en lighed med noget. Der sker noget i en fysisk og sansbar form, der fungerer som et billede på noget åndeligt. Ligesom Kristi åndelige offer blev sammenlignet med og forstået ud fra det legemlige blod fra dyrefringerne i Det Gamle Testamente, således bliver den fysiske spisning en figur af den indre kærlighedsforening (*charitativa unio*), man opnår gennem en deltagelse i den figurative handling.

Springet går begge steder fra noget legemligt over til noget åndeligt. I nadveren er det for Aureoli ikke længere et enten-eller, men et både-og, fordi det lige præcis ligger i nadverens definition, under 'sandhedens lov,' at det noget, som præsenteres figurativt, samtidig også frembringes og bliver til virkelighed.

Fredag den 24. oktober 2025 kl. 08.45-16.00

Cosmos and Human Health

Annual symposium at the cross-faculty Centre for Science and Faith

Sted: Kierkegaard Auditoriet, Karen Blixens Plads 16, 2300 København S.

Arr.: Center for Videnskab og Tro, Københavns Universitet